

УДК 159.942:373.2.011.3-051

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Т. В. Шульга

EMOTIONAL CULTURE OF A MODERN PRESCHOOL EDUCATION PROFESSIONAL

T. V. Shulha

У статті висвітлено різні аспекти питання становлення емоційної сфери особистості, відображено генезу поняття «емоційна культура», проаналізовано дефініції «емоційний інтелект», «емоційна компетентність», «емоційна культура» тощо та їхнє активне введення до наукового обігу сучасних педагогічних досліджень. Автор простежує генезу поняття емоційної культури, яка вивчається сучасними зарубіжними та вітчизняними науковцями – психологами та педагогами. У статті визначення емоційної культури майбутнього вихователя розкривається через низку дотичних понять: культура почуттів, емоційний інтелект, емоційна компетентність. Дослідження дефініції емоційної культури особистості засвідчує приналежність цієї проблеми до широкого кола питань, у яких висвітлюються такі вимоги до емоційної сфери фахівця, як здатність усвідомлювати власні емоції та переживання та емоції оточуючих, самоуправління та саморегуляція емоційними станами та реакціями, корегування власної поведінки відповідно стану інших тощо. Визначено особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку: зміна змісту та ролі емоцій в діяльності дитини, опанування формами вираження емоцій, ускладнення емоцій від базових до вищих тощо. Обґрунтовано емоційну культуру як основний елемент впливу на становлення особистості дошкільника та формування його емоційної сфери, відповідність цього особистісного утворення сучасним вимогам суспільства до фахівця дошкільної освіти. Пояснено, що емоційний стан вихователя передається вихованцям та викликає відповідні переживання, впливає на їхнє самопочуття та формування поведінкових стереотипів, оскільки в дошкільному віці яскраво проявляється «копіювання» почуттів та емоцій інших людей. Дані здійсненого аналізу дозволили сформулювати визначення емоційної культури фахівця дошкільної освіти та окреслити значення цього особистісного утворення в процесі виконання основних виховних завдань.

Ключові слова: емоції, емоційна культура, емоційна сфера, вікові особливості, фахівець дошкільної освіти, дитина дошкільного віку.

The article covers various aspects of the issue of the formation of the emotional sphere of a personality, reflects the genesis of the concept of “emotional culture”, analyzes the definitions of “emotional intelligence”, “emotional competence”, “emotional culture”, etc., and their active introduction into the scientific turnover of the modern pedagogical research.

The author traces the genesis of the concept of emotional culture, which is studied by modern foreign and domestic scientists –psychologists and educators. In the article, the definition of the emotional culture of the future tutor is revealed through many relevant concepts: the culture of feelings, emotional intelligence, and emotional competence. The study of the definition of emotional culture of a personality shows that this problem belongs to a wide range of issues, which cover such requirements for emotional sphere of a specialist as ability to be aware of one's own emotions and experiences and emotions of others, self-management, and self-regulation of emotional states and reactions, adjustment of one's behavior according to the state of others, etc. The peculiarities of the emotional sphere of preschool children are determined: changes in the content and role of emotions in the activity of the child, mastering the forms of expression of emotions, a complication of emotions from basic to higher, etc. The emotional culture as the main element of influence on the formation of a preschooler's personality and the formation of his emotional sphere, the conformity of this personal formation to the modern requirements of society to a specialist of preschool education are grounded. It was explained that the emotional state of the tutor is transmitted to the pupils and evokes the corresponding experiences, influences their well-being and formation of behavioral stereotypes since at the preschool age the “copying” of the feelings and emotions of others is manifested. The data of the conducted analysis made it possible to formulate the definition of the emotional culture of a specialist of preschool education and to outline the importance of this personal education in the process of performing the main educational tasks.

Keywords: emotions, emotional intelligence, emotional sphere, emotional culture, specialist of preschool education, preschooler.

Постановка проблеми. Увага сучасного суспільства спрямована на гармонійний розвиток дитини дошкільного віку в освітньому процесі. Загальновідомим та доведеним є той факт, що дошкільний вік є найбільш сприятливими періодом для розвитку емоційної сфери дитини.

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать, що вивчення особливостей та закономірностей емоційного світосприймання дітей дошкільного віку, розвиток емоційної сфери як реалізації гармонійності й цілісності особистісного потенціалу дитини, здібностей до співчуття і співпереживання іншим людям, до розуміння їхніх станів, є важливими компонентами розвитку емоційної культури дитини. Тож, вихователь виступає першою важливою постаттю, після батьків, яка має безпосередній вплив на виховання емоційної культури дитини, підготовку своїх вихованців до конкретних вимог сучасної соціокультурної ситуації, показує, як виявляти свої емоції адекватно ситуації, керувати ними тощо. І це своє виховне завдання фахівець з дошкільної освіти успішно та ефективно може виконати лише тоді, коли сам розуміє та може контролювати власні емоції та почуття, тобто має сформовану власну емоційну культуру.

Отже, у сучасному науковому просторі особливої уваги потребує проблема емоційної культури фахівців дошкільної освіти та її впливу на становлення особистості дитини-дошкільника та його емоційної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне дослідження емоцій та емоційної сфери особистості розпочалося наприкінці минулого століття. У цей період до наукового обігу стрімко входять поняття «емоційний інтелект», «емоційна компетентність» та «емоційна культура», що характеризують та визначають одну з найсуперечливіших сфер особистості людини.

Проблема емоційної сфери особистості, закономірностей її становлення та формування розглядаються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників різних галузей наукового знання: філософів (М. Бердяєв, Г. Сковорода, П. Юркевич), фізіологів та психофізіологів (Грей, У. Кеннон, І. Павлов, І. Сеченов, П. Симонов, П. Фресс та інші), психологів (В. Вілюнас, Л. Виготський, Ю. Виноградов, О. Леонтьєв, Л. Путляєва, С. Рубінштейн, П. Сімонов, О. Тихомиров, П. Якобсон та ін.).

Значна кількість наукових досліджень проблеми емоційної культури розпочинається та ґрунтується на вивченні емоцій, емоційної сфери та емоційного розвитку особистості. Увагу різним аспектам виникнення і сутності емоцій приділено в працях П. Анохіна, В. Вундта, В. Джеймса, П. Симонова та інших; процеси розвитку емоційної сфери особистості розкриті Л. Виготським, Б. Додоновим, О. Запорожцем, К. Ізардом, О. Леонтьєвим та ін.; а також Л. Божович, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та інші описують єдність емоційної та інтелектуальної сфер особистості.

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що формування емоційної культури – це процес, який розпочинається з народження та триває протягом всього життя особистості. Це підкреслено у працях І. Беха, О. Киричука, О. Кононко, В. Котирло, Я. Неверович, М. Шпак, які визначають дошкільний вік найбільш сенситивний період для розвитку емоційно-почуттєвої сфери; вихованню емоційної культури дітей молодшого шкільного віку присвячені дослідження П. Єлісеєвої, Р. Калініної, Н. Ульянової; розв'язанню проблеми формування емоційної культури дітей старшого шкільного віку присвячено наукові праці Л. Сбітневої, І. Сілютіної, Л. Соколової, О. Турської; окремі аспекти формування культури почуттів на різних вікових етапах вивчалися Т. Антоненко, О. Лукою, В. Поплужним, П. Якобсоном.

Зарубіжні та вітчизняні вчені одностайні в тому, що повноцінний розвиток передбачає виховання емоційно зрілої, емоційно культурної особистості. Звертаючись до наукових праць вітчизняних педагогів, ми можемо знайти спільні думки та позиції стосовно якостей, які мають бути притаманні особистості фахівця освітньої галузі: емоційність, співпереживання, нетерпимість до зла, розуміння власних емоцій та емоцій іншого тощо.

А. Макаренко (1964) зазначав, що емоційність, почуття і переживання, це ті риси особистості, які слід розвивати; емоційна рівновага і саморегуляція особистості мають підтримуватися засобами освіти і виховання. Він писав: «Візьміть таку якість характеру, як здатність орієнтування, вміння в найскладнішій обстановці орієнтуватися дуже швидко, дуже точно, дуже спокійно, впевнено, без крику, без істерики (Макаренко, 1964, с. 76). Педагог зауважував: «Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним знаряддям, не можна допустити, що ми можемо виховувати дітей за допомогою наших серцевих мук, мук нашої душі... треба вміти володіти своїм настроєм» (Макаренко, 1964, с. 57-58). Такі вміння як морально-психічна рівновага, саморегуляція, здатність орієнтуватися у найскладнішій ситуації, при правильному їх вихованні, ведуть до формування емоційної культури педагога та впливають на успішність професійно-педагогічної діяльності.

Розкриття суті поняття емоційної культури особистості зустрічаємо також у працях В. Сухомлинського (Сухомлинский, 1984), який писав: «У наші дні, коли роль тонких нервових сфер у життєдіяльності людини з кожним поколінням все більш зростає, виховання психічної культури стає одним з провідних елементів всебічного розвитку особистості» (Сухомлинский, 1984, с. 112). Аналізуючи праці В. Сухомлинського, можна зазначити, що емоційна культура є своєрідним цілим з думок, відчуттів, сприйнятів, емоцій, ідей, що дозволяє людині сприймати навколишній світ у всьому його духовному та матеріальному багатстві, формувати шанобливе ставлення до людей, нетерпимість до зла, вміти керувати своїми емоціями та правильно їх виявляти, постійно намагатися вдосконалювати власний емоційний досвід.

Вивчення праць сучасних науковців Ф. Алексєєвої, І. Анненкової (2003), Л. Коваль, І. Могилей (2000), Л. Страхової, Г. Шингарова, Г. Ястребової та інших свідчить, що в центрі їхньої уваги опиняється проблема емоційної культури майбутніх педагогів різних спеціальностей

та шляхи її формування; проблема емоційної культури учителя в теорії і практиці вищої педагогічної освіти (О. Кулеба); емоційної стійкості педагогів (О. Семенова) тощо. Водночас, проблемі емоційної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти приділяється недостатньо уваги у сучасних наукових дослідженнях.

Мета статті: проаналізувати становлення поняття емоційної культури як феномену особистості, а також окреслити сутність і значення емоційної культури сучасного фахівця дошкільної освіти для гармонійного емоційного розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Особистісно-професійні якості фахівців дошкільної освіти мають відповідати сучасним освітнім цілям, які висуває суспільство, стрімкому розвитку та новим вимогам у системі дошкільної освіти, які зорієнтовані на забезпечення всебічного розвитку дітей.

Особлива роль у процесі повноцінного психічного розвитку дітей дошкільного віку належить емоціям, які в цей період панують над іншими сферами життя дитини (О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелева, О. Люблінська, А. Матюшкіна, Я. Неверович, Т. Пироженко та інші). Проблеми особистісного становлення та емоційного розвитку дітей займають пріоритетне місце в наукових дослідженнях дитячих педагогів та психологів: О. Кононко (психологічні основи особистісного становлення дошкільника), О. Кульчицької (формування моральних почуттів), С. Кулачківської (емоційні взаємини дитини з дорослими), Ю. Приходько (ціннісне ставлення дошкільників до однолітків), Т. Поніманської (гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності), С. Тищенко (розвиток внутрішнього світу дитини). Результати досліджень доводять, що саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку емоційної сфери, коли закладаються основи емоційно-етичної культури особистості.

Першим новоутворенням емоційного розвитку вважається «комплекс пожвавлення» (П. Денисова, О. Запорожець, Н. Фігуріна, Н. Щелованова та ін.), який описує виникнення в малюка позитивної емоційної реакції на матір, батька чи іншого близького дорослого. Ця емоція, як зазначає О. Запорожець, є зародком усіх почуттів та емоцій, які формуються у подальшому розвитку дитини (Запорожець, 1986).

Упродовж періоду дитинства відбувається послідовна зміна змісту емоцій (об'єкти, які раніше викликали інтерес, перестають цікавити

дитину, на їхнє місце приходять нові об'єкти та дії, що привертають до себе увагу дитини; емоційний світ дошкільника стає різноманітнішим) та їх ускладнення (від базових – радості, гніву, страху тощо, до захоплення, подиву, ревності, смутку) (Якобсон, 1976). Також зміни спостерігаються і в зовнішніх проявах: діти виражають емоції через посмішку, погляд, інтонацію, позу, жести, а до кінця дошкільного віку дитина вміє визначати та описувати свій емоційний стан у мовленні (Stough, 2009).

Дитина емоційна, чутлива, сприймання для неї – основа пізнання й орієнтації в навколишньому світі, умова розвитку особистісних якостей. Про емоційну чутливість дошкільника свідчать такі ознаки: рухливість емоцій, легке переключення з однієї емоції на іншу, з одного емоційного стану на інший; швидка реакція на зміну ситуації, обставини, партнерів; високий рівень адаптивності до нових умов (Карабаєва, 2016). Розвиток емоційної сфери дошкільника безпосередньо залежить від змін, які відбуваються у характері провідної діяльності дитини, що пов'язані з формуванням інтересів та мотивів поведінки, а також від впливу соціального оточення та ускладнення взаємин дитини з навколишнім світом. Освітня діяльність дошкільного закладу має будуватися на основних положеннях Базового компоненту дошкільної освіти (2012), де питанню захисту і зміцненню емоційного благополуччя дітей, розвитку в них естетичних почуттів, емоційно-моральної чуйності, доброї волі, розуміння і співпереживання почуттів інших людей приділяється особлива увага.

Отже, вихователь має створювати відповідні умови та враховувати природні можливості й особливості емоційної сприйнятливості дитини для збагачення її емоційної сфери, надавати можливість проявляти власні почуття, підтримувати живий інтерес до повноцінного особистісного розвитку як невичерпного джерела соціальної та емоційної активності дитини. А це можливо лише тоді, коли вихователь сам вміє відчувати та розуміти людей, які знаходяться поруч, вміє контролювати власні почуття, створювати атмосферу позитивного та комфортного спілкування, бути прикладом для вихованців. Особиста поведінка вихователя, його емоційний стан впливають на формування стереотипів поведінки у дітей дошкільного віку, адже людині властиво на підсвідомому рівні налаштовуватися на почуття та емоції інших, певною мірою «копіювати» їхні прояви та емоційний стан.

Враховуючи вищезазначене, відзначимо, що емоційна культура сучасних фахівців дошкільної освіти є особистісним утворенням та професійною якістю, необхідною для успішного виконання основних освітніх завдань та ефективної професійної діяльності.

Сьогодні проблематика досліджень емоційної культури свідчить про приналежність її до широкого кола обговорюваних питань, які розпочинаються та ґрунтуються на вивченні емоцій, емоційної сфери та емоційного розвитку особистості. У науковій літературі висвітлені результати фундаментальних психолого-педагогічних досліджень, які стосуються закономірностей становлення та структури емоційної сфери, емоцій та емоційної зрілості (Г. Бреслав (1990), О. Запорожець (1986), А. Ольшаннікова, В. Сухарев, О. Чебикін (1992) та ін.), емоційного інтелекту (Д. Гоулмен (D. Goleman), Дж. Мейєр (J. Mayer), П. Селовеї (P. Salovey) та ін.). Проблему співвідношення інтелектуального й емоційного розглядали у своїх роботах Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Мясищев, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін. На тісний зв'язок мислення, інтелекту та емоційних процесів вказували і відомі психологи В. Вілюнас, Б. Додонов, Я. Рейковський. Особливу увагу вихованню емоційної сфери приділяли видатні вчені-педагоги І. Гербарт, Я. Коменський, Дж. Локк, Г. Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші. Подальше дослідження емоцій активно розпочалось наприкінці минулого століття. Попередні нароби сприяли швидкому зростанню кількості наукових публікацій, які стосувалися вивчення таких наукових феноменів, як-от: культура почуттів, культура емоцій, емоційна компетентність, емоційний інтелект.

Розглянемо деякі дефініції, щоб зрозуміти, чому саме фахівцю дошкільної освіти необхідно приділяти значну увагу формуванню власної емоційної сфери, розвитку навичок та здібностей управління емоційними станами, та формуванню емоційної культури, зокрема.

Вивчаючи проблему емоцій, О. Лук стверджував, що культура почуттів має включати в себе багатство та різноманітність переживань, уміння управляти почуттями, поважати почуття інших людей, співчувати їм. Він вважав, що, чим багатший власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого і навіть «увійти в нього», та називав це «справжнім критерієм культури почуттів». Також науковець відносив до критеріїв цієї культури здатність управляти власними

почуттями: «Опанування свого обурення – справжній вияв високої культури почуттів» (Лук, 1982).

На думку Н. Крилової (Крылова, 1990), культура почуттів є відображенням гуманістичної спрямованості емоційної сфери особистості та визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності (Крылова, 1990). Також цікавим є підхід В. Бачиніна стосовно цього питання, який підкреслює, що культура почуттів виявляється не тільки в емоційній відкритості, доброзичливій прихильності до інших людей і готовності взяти участь у їхній долі, а й у здатності негативно реагувати на будь-які прояви зла та несправедливості (Бачинин, 1986).

Розповсюдженою в науковому обігу є дефініція «культура емоцій», до основних ознак якої вітчизняний психолог В. Семиченко, відносить: доцільність прояву емоцій (певне функціональне призначення); доречність (відповідність емоції ситуації в цілому, враховуючи соціальне оточення); помірність (природність та відповідність прийнятим нормам) (Семиченко, 2001).

О. Чебикін розглядає культуру емоцій як систему особистісних настанов, що дозволяють суб'єкту адекватно усвідомлювати власні переживання та переживання інших людей, які відбивають ставлення до духовних цінностей та ідеології конкретного соціального середовища (Чебыкин, 1992).

Узагальнюючи трактування проблеми культури емоцій у дослідженнях науковців (І. Андреева (Андреева, 2006), Т. Виноградова, С. Колот, О. Колядинцева, Л. Курганська, Д. Люсін, І. Павлова, О. Чебикін (Чебыкин, 1992) та ін.) варто зазначити, що її можна розглядати як-от: елемент загальної культури особистості; особистісне утворення, що містить деякі ознаки соціального та емоційного інтелекту; феномен, що базується на емоційній зрілості, особливо таких її компонентах як емоційна саморегуляція і емпатія, та пов'язаний з емоційним розвитком особистості. На нашу думку, варто детальніше розглянути феномен емоційної культури з позиції саме поєднання соціального та емоційного інтелектів, та такий, що ґрунтується на процесі емоційного розвитку особистості.

Для повнішого розуміння поняття емоційної культури сучасними науковцями варто звернутися до наукового доробку і вивчення явищ емоційного інтелекту та емоційної компетентності, які стали предметами дослідження нещодавно, завдяки працям зарубіжних дослідників (Л. Вуд

(L. M. Wood), Д. Гоулмен (D. Goleman), Р. Купер (R. Cooper), Т. Коллін (T. Collin), Дж. Мейер (J. Mayer), Дж. Паркер (J. D. A. Parker), К. Саарні (C. Saarni), Д. Саклофський (D. H. Saklofske), П. Селовей (P. Salovey), А. Саваф (A. Sawaf). Дослідження І. Аршави, О. Власової (Власова, 2005), С. Дерев'янка (Дерев'янка, 2008), Н. Ковриги (Носенко, Коврига, 2003) та інших науковців дали поштовх вивченню емоційного інтелекту в Україні.

Вперше науковці-психологи П. Селовей (P. Salovey) і Дж. Мейер (J. Mayer) застосували термін «емоційний інтелект» на початку 1990-х років, визначаючи його як сукупність людських якостей та рівні розвитку: самосвідомості, самоконтролю, мотивації, уміння ставити себе на місце інших людей, навичок роботи з людьми, вміння налагоджувати взаєморозуміння з іншими. Згодом схема їхнього розуміння емоційного інтелекту змінюється та включає: сприйняття та вираз емоцій (здатність ідентифікувати емоційні явища); посилення мислення за допомогою емоцій (вплив емоцій на наші думки); розуміння емоцій; управління емоціями (Mayer & Salovey, 1993).

За іншими джерелами, вперше про емоційний інтелект заговорив Рувен БарОн (Bar-On, 1997) ще у 1985 році. Він запропонував інший підхід до дослідження феномену емоційного інтелекту та визначив його як набір некогнітивних здібностей, компетенцій чи навичок, що впливають на здатність людини долати виклики довкілля. Р. БарОн виокремив такі складові емоційного інтелекту: внутрішньо особистісна сфера (розуміти себе, управляти собою – самоаналіз, самоповага, самореалізація тощо); міжособистісна сфера (наші суспільні навички, здатність взаємодіяти та налагоджувати стосунки з іншими – емпатія, соціальна відповідальність, міжособистісні відносини); сфера адаптивності (здатність бути гнучким та реалістичним і вирішувати проблеми по мірі їх виникнення (розуміння дійсності, гнучкість тощо); сфера вміння долати стрес (здатність витримувати стрес – стійкість до стресу та контролювати свої імпульси – контроль над імпульсами); загальний настрій (оптимізм, щастя – здатність бути задоволеним життям, приносити задоволення собі та іншим, з ентузіазмом віддаватися захопленням) (Bar-On, 2010).

Проте, найбільше розповсюдження даний феномен отримав лише з 1995 р. завдяки працям Д. Гоулмена (D. Goleman), який зробив поняття емоційного інтелекту загальноприйнятим. Вчений визначає емоційний інтелект як здатність усвідомлювати власні емоції та емоції інших. Підкреслює, що емоційний інтелект є сукупністю різноманітних

властивостей, серед яких самосвідомість, контроль, соціальна чутливість, управління стосунками. Поряд із поняттям емоційного інтелекту ним вводиться поняття емоційної компетентності, яке включає дві складові: особистісна компетентність – управління собою (розуміння себе, саморегуляція та мотивація) і соціальна компетентність – встановлення взаємостосунків (емпатія та соціальні навички) (Goleman, 1995).

Дослідженням емоційної компетентності займається Керолін Саарні (C. Saarni), яка розглядає її як набір із восьми видів здатностей та вмінь: усвідомлення власних емоційних станів; здатність розрізняти емоції інших; використовувати словник емоцій та форми їх прояву, характерні для даної культури; симпатичного та емпатичного включення в переживання інших людей; розуміння того, що внутрішній емоційний стан не обов'язково відповідає стану інших людей; вміння опановувати свої негативні переживання; бути емоційно адекватним (вміти приймати власні емоції); усвідомлення, що структура та характер стосунків певною мірою визначається тим, які емоції транслюються у взаємовідносинах. На думку К. Саарні (C. Saarni), цей перелік здатностей може постійно оновлюватися та доповнюватися (Saarni, Mumme & Campos, 1998).

Звертаємо увагу на позицію Ф. Іскандерової (Искандерова, 2006), яка до складових емоційної компетентності включила такі вміння людини: усвідомлювати і оцінювати себе (свої сильні і слабкі сторони, свої почуття і поведінку, причини їх виникнення і наслідки, до яких вони призводять), складати план особистісного розвитку; управляти собою (своїми установками, поведінкою, приймати рішення, бути наполегливою, гнучкою, справлятися із стресовими і конфліктними ситуаціями, управляти своїми емоціями); мотивувати себе (визначати чіткі напрями руху, досягати результатів, мати позитивний настрій, робити цікавими своє життя і роботу); розуміти людей, їхні емоції, почуття, бути терплячою; будувати взаємини з людьми (будувати стосунки довіри, поваги, вміти домовлятися). Отже, підсумовуючи зазначене вище, відзначимо, що до спільних ознак емоційного інтелекту та емоційної компетентності відносяться: 1) усвідомлення та вміння управляти своїми емоціями та почуттями; 2) усвідомлення емоцій та почуттів інших; 3) уміння корегувати свою поведінку відповідно до емоційного стану інших.

Аналіз праць зарубіжних авторів доводить, що питання емоційного інтелекту та його значення в різних сферах наукового знання: нейронаука, психологія, психіатрія, менеджмент, спорт, здоров'я, освіта, набуває

широкого розповсюдження та інтенсивного вивчення (Stough, 2009). Зарубіжні публікації дають можливість ознайомитися із результатами сучасних досліджень: залежність емоцій та способів їх вираження від національності та місця проживання людини; вплив емоцій та емоційних станів на професійну діяльність та інші сфери життя особистості; складові емоційного інтелекту: вміння читати емоції та відповідати на них, управляти своїми та чужими емоціями (Furnham, 2014).

Це говорить про те, що суспільство вимагає від сучасних фахівців не лише конкретних знань, умінь та відповідних професійних навичок у вузькій сфері діяльності, а й наявності універсальних, персональних навичок та компетенцій до яких можна віднести: комунікативні здібності, мовленнєві навички, особисті звички, вміння ефективно керувати часом, будувати відкриті та довірливі стосунки в колективі, відчувати та розуміти емоції інших тощо. Тож, поряд із емоційним інтелектом та емоційною компетентністю особистості, актуальною стає тісно пов'язана з ними емоційна культура.

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження сучасних науковців, можемо відзначити, що емоційна культура розглядається як: інтегративна якість особистості, яка включає здатність до самоуправління і саморегуляції та має «когнітивну, емотивну, діяльну складові» (І. Анненкова (2003), І. Гапійчук (2001), О. Якубовська (2001)); комплекс якостей (О. Турська); яскраве вираження та розвиток почуттів (В. Поплужний (1993), В. Семке); вияв і певний рівень культури емоцій (Л. Сбітнева, Л. Соколова); різноманітність переживань (О. Белкін); цілісна система емоційно-вольової культури особистості (І. Сілютіна).

У праці В. Поплужного зазначено, що емоційна культура має включати в себе безліч почуттів, їх відтінків і способів емоційного реагування, які не розвиваються сама по собі, вони перетворюються разом зі зміною потреб, інтересів, установок особистості. Під емоційною культурою дослідник розуміє складне динамічне утворення з багатою емотивністю – великою кількістю різних переживань і емоційних відгуків, розвинутою здатністю усвідомлювати свої почуття, свою власну емоційну поведінку, розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за свої почуття (Поплужный, 1993).

Л. Нікіфорова під емоційною культурою розуміє складну інтегративно-динамічну якість особистості з багатою емотивністю, що охоплює процеси самоуправління та саморегуляцію емоційним станом та

емоційними реакціями, а також здатність до емпатії, що дає змогу усвідомлювати власні переживання та переживання навколишніх, а отже, функціонально забезпечувати адекватний вияв поведінки та активне включення суб'єкта в певний суспільний простір (Нікіфорова, 2007).

Поряд із цим, у ряді досліджень, які присвячені формуванню емоційної культури педагогів різних спеціальностей (Ф. Алексєєва, І. Анненкова (2003), Л. Коваль, І. Могилей (2000), Л. Страхова, Г. Ястребова), вона розглядається як складне особистісне утворення та професійно значуща якість особистості педагога, яка має відповідні функції та структуру.

Так, досліджуючи проблему формування емоційної культури майбутніх учителів музики, І. Могилей (2000) визначає емоційну культуру як складне особистісне утворення та виокремлює певну сукупність здібностей, таких як здатність адекватно виявляти, регулювати, оцінювати власні емоції, розуміти переживання, враховувати емоційний стан своїх учнів і вчити їх способам емоційної саморегуляції поведінки й керівництва настроєм оточуючих.

Емоційна культура вчителя, як зазначає І. Анненкова (2003), є інтегративною якістю, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам; ефективність педагогічної діяльності.

Підкреслимо, що феномен емоційної культури, на думку багатьох вчених, займає провідне місце в процесі розвитку особистості та має значний вплив як на життя людини в цілому, так і на ефективність її професійної діяльності зокрема. Зауважимо, що формуванню емоційної культури як професійно значущої якості особистості фахівців дошкільної освіти досі не приділялося цілеспрямованої уваги у дослідженнях сучасних науковців. Відтак, можна відзначити, що поряд з високим рівнем академічних, професійних знань та навичок, спеціальних компетентностей у фахівців дошкільної освіти, сучасне суспільство висуває суттєві вимоги до особистісних якостей та індивідуальних особливостей майбутніх вихователів, вміння розуміти себе та оточуючих, керувати емоційним станом тощо, застосовувати складові емоційної культури на практиці.

Висновки. В умовах модернізації дошкільної освіти та підвищення вимог до рівня професійної компетентності вихователів проблема становлення оптимального рівня їхньої емоційної культури набирає актуальності. Визначення дефініції емоційної культури фахівців дошкільної освіти розкривається через ряд близьких понять, як-от: культура почуттів, емоційний інтелект, емоційна компетентність.

Отже, можна стверджувати, що високий рівень ефективності виконання професійних завдань та вимог сучасної дошкільної освіти залежить не лише від рівня професійної готовності та сформованості професійних здібностей особистості, а значною мірою – від індивідуальних особливостей фахівця. Відтак, саме емоційна культура фахівця дошкільної освіти посідає провідне місце в низці наукових дефініцій, які описують процеси розвитку емоційної сфери людини та становлення особистості вихователя.

Дані здійсненого аналізу свідчать, що умови та особливості процесу розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку зумовлюють необхідності наявності у вихователів емоційної культури як професійно значущої особистісної якості. Особливе призначення емоційної культури вихователя проявляється в тому, що вона спрямована на формування та розкриття чуттєво-емоційної сфери дитини та її духовної сутності.

Грунтуючись на різних підходах до визначення емоційної культури педагогів як інтегративної риси особистості, розвитку її в процесі професійної діяльності, а також, виходячи з того, що емоції складають ядро особистості, ми визначаємо емоційну культуру вихователя як інтегративну якість, яка включає здатність до самоуправління і саморегуляції, здатність адекватно реагувати на навколишню дійсність, усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців, забезпечує відповідність поведінки вихователя професійним ситуаціям та виховним завданням, враховуючи емоційний стан вихованців.

Перспективи подальших розвідок. До перспективних напрямів наукового дослідження даного питання відносимо розробку структури емоційної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, визначення та обґрунтування педагогічних умов формування емоційної культури вихователів та виявлення найефективніших інноваційних педагогічних технологій формування даного феномену.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Андреева, И. Н. (2006). Эмоциональный интеллект: исследования феномена. *Вопросы психологи*, 3, 78-86.
- Анненкова, І. П. (2003). *Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Одеса : Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.
- Базовий компонент дошкільної освіти : нова редакція. (2012). *Дошкільне виховання*, 7, 4-19.
- Бачинин, В. А. (1986). *Духовная культура личности: философский очерк*. Москва : Политиздат.
- Бреслав, Г. М. (1990). *Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения*. Москва : Педагогика.
- Власова, О. І. (2005). *Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".
- Гоулман, Д. (2008). *Эмоциональный интеллект*. Москва : АСТ; АСТ Москва; Хранитель.
- Дерев'янка, С. П. (2008). Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. *Соціальна психологія*, 1, 96-104.
- Запорожец, А. В. и Неверович, Я. З. (1986). *Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста*. Москва.
- Зязюн, І. А. і Крамущенко, Л. В. (2004). *Педагогічна майстерність*. Київ : Вища школа.
- Искандерова, Ф. В. (2006). Эмоциональный интеллект как основа межличностного взаимодействия. *Вестник КАСУ. Выпуск: Образовательные технологии*. 1, 130-134.
- Карабасва, І. І. та Савінова, Н. В. (2016). *Моніторинг якості дошкільної освіти: кваліметричний підхід до оцінки розвитку дитини*. Київ : ТОВ "МЦФЕР – Україна".
- Кононко, О. Л. (1998). *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*. Київ : Освіта, 1998.
- Крылова, Н. Б. (1990). *Формирование культуры будущего специалиста*. Москва : Высш. школа.
- Лук, А. Н. (1982). *Эмоции и личность*. Москва : Знание.
- Макаренко, А. С. (1964). *Некоторые выводы из педагогического опыта*. Москва : Просвещение.
- Могилей, І. В. (2000). *Формування емоційної культури майбутніх учителів музики* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Харків : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди.
- Нікіфорова, Л. Б. (2007). Структура та функції емоційної культури особистості. *Гуманітарні науки. Науково-практичний журнал*, 2(14), 150-154.

- Носенко, Е. Л. і Коврига, Н. В. (2003). *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції*. Київ : Вища школа.
- Поплужный, В. Л. (1993). *Эмоциональная культура школьников*. Новгород : Изд-во ГПИ.
- Семиченко, В. А. (2001). *Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу*. Хмельницький.
- Сухомлинский, В. А. (1984). *Сто советов учителю*. Киев : Рад. шк.
- Чебыкин, А. Я. (1992). *Эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности*. Одесса.
- Якобсон, П. М. (1976). *Чувства, их развитие и воспитание*. Москва : Знание.
- Якубовська, О. М. і Гапійчук, І. М. (2001). *Основи дидактичної емоційної взаємодії*. Вінниця : Велес.
- Bar-On, R. (1997). *Emotional intelligence. Emotional quotient inventory*. Toronto.
- Bar-On, R. (2010). Emotional intelligence: an integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*, 40(1), 54-62.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York.
- Mayer, J. D., Salovey, P. (1993). The Intelligence of emotional Intelligence. *Intelligence*, 17, 433-442.
- Saarni, C., Mumme, D. L. & Campos, J. J. (1998). Emotional development: Action, communication, and understanding. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (5 th ed., pp. 237–309). New York : Wiley.
- Stough, C., Saklofskel, D. H. & Parker, J. D. A. (2009). *Assessing Emotional Intelligence Theory, Research, and Applications*. Springer Science. Business Media, LLC.
- Furnham, A. (2014). Explaining the popularity of emotional intelligence. In K. Murphy (Ed.), *A critique of emotional intelligence what are the problems and how can they be fixed* (pp. 141–160). Pennsylvania State University, United States.

REFERENCES

- Andreeva, I. N. (2006). *Emotsional'nyy intellekt : issledovaniya fenomena*. [*Emotional Intelligence: Phenomenon Research*]. *Voprosy psikhologi*, № 3, 78-86. [in Russian]
- Annikonova, I. P. (2003). *Formuvannia emotsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin*. (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk) [*Formations of emotional culture of future teachers in the course of studying of pedagogical disciplines*. (Abstract for a Degree Candidate of Pedagogical Sciences)]. Odesa : Pivdenoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. [in Ukrainian]
- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity : nova redaktsiia [The basic component of preschool education: a new edition]. (2012). *Doshkilne vykhovannia*, 7, 4-19. [in Ukrainian]
- Bachinin, V. A. (1986). *Dukhovnaya kul'tura lichnosti: filosofskiy ocherk* [*Spiritual Culture of the Individual: Philosophical Essay*]. Moskva : Politizdat. [in Russian]

- Breslav, G. M. (1990). *Jemocional'nye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve: Norma i otkloneniya* [Emotional features of personality formation in childhood: Norm and deviations]. Moskva : Pedagogika. [in Russian]
- Vlasova, O. I. (2005). *Psykholohiia sotsialnykh zdibnostei: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku* [Psychology of social abilities: structure, dynamics, development factors]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet". [in Ukrainian]
- Goulman, D. (2008). *Emotsional'nyy intellekt* [Emotional intelligence]. Moskva : AST; AST Moskva; Khranitel'. [in Russian]
- Derevianko, S. P. (2008). Aktualizatsiia emotsiinoho intelektu v emotsiionnykh umovakh. *Sotsialna psykholohiia* [Updating of emotional intelligence in emotsiionny conditions. *Social psychology*], 1, 96-104. [in Ukrainian]
- Zaporozhchec, A. V., Neverovich, Ja. Z. (1986). *Razvitie social'nyh jemocij u detej doshkol'nogo vozrasta* [The development of social emotions in preschool children]. Moskva. [in Russian]
- Ziaziun, I. A., Kramushchenko, L. V. (2004). *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
- Iskanderova, F. V. (2006). *Emotsional'nyy intellekt kak osnova mezhlichnostnogo vzaimodeystviya* [Emotional intelligence as the basis of interpersonal interaction]. Vestnik KASU. Vypusk: Obrazovatel'nye tekhnologii. 1, 130-134. [in Russian]
- Karabaieva, I. I., Savinova, N. V. (2016). *Monitorynh yakosti doshkilnoi osvity: kvalimetrychnyi pidkhid do otsinky rozvytku dytyny* [Monitoring of the effectiveness of preschool education: quantitative reporting to evaluation of child development]. Kyiv : TOV "MTsFER – Ukraina". [in Ukrainian]
- Kononko, O. L. (1998). *Sotsialno-emotsiinyi rozvytok osobystosti (v doshkilnomu dytynstvi)* [Social and emotional development of special features (in preschool children)]. Kyiv : Osvita, 1998. [in Ukrainian]
- Krylova, N. B. (1990). *Formirovanie kul'tury budushchego spetsialista* [Formation of a future specialist culture]. Moskva : Vyssh. shkola. [in Russian]
- Luk, A. N. (1982). *Emotsii i lichnost'* [Emotions and personality]. Moskva : Znanie. [in Russian]
- Makarenko, A. S. (1964). *Nekotorye vyvody iz pedagogicheskogo opyta* [Some conclusions from pedagogical experience]. Moskva : Prosveshchenie. [in Russian]
- Mohylei, I. V. (2000). *Formuvannia emotsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv muzyky* (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk) [Formations of emotional culture of future music teachers (Abstract for a Degree Candidate of Pedagogical Sciences)]. Kharkiv : Khark. derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody. [in Ukrainian]
- Nikiforova, L. B. (2007). Struktura ta funktsii emotsiinoi kultury osobystosti. *Humanitarni nauky. Naukovo-praktychnyi zhurnal* [Structure and functions of emotional culture of the personality. *Humanities. Scientific and practical magazine*], 2(14), 150-154. [in Ukrainian]
- Nosenko, E. L., Kovryha, N. V. (2003). *Emotsiinyi intellekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii* [Emotional intelligence: conceptualization of a phenomenon, main functions]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]

- Popluzhnyy, V. L. (1993). *Emotsional'naya kul'tura shkol'nikov* [Emotional culture of school students]. Novgorod : Izd-vo GPI. [in Russian]
- Semychenko, V. A. (2001). *Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoho samovykhovannia studentiv vuzu* [Theoretical and methodical bases professional self-education of students of higher education institution]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian]
- Sukhomlinskiy, V. A. (1984). *Sto sovetov uchitelyu* [Hundred advice to the teacher]. Kiev : Rad. shk. [in Russian]
- Chebykin, A. Ya. (1992). *Emotsional'naya regulyatsiya uchebno-poznavatel'noy deyatel'nosti* [Emotional regulation of educational and cognitive activities]. Odessa. [in Ukrainian]
- Yakobson, P. M. (1976). *Chuvstva, ikh razvitie i vospitanie* [Feelings, their development and upbringing]. Moskva : Znanie.[in Russian]
- Yakubovska, O. M., Hapiichuk, I. M. (2001). *Osnovy dydaktychnoi emotsiinoi vzaiemodii* [Bases didactic emotional interactions]. Vinnytsia : Veles. [in Ukrainian]
- Bar-On, R. (1997). *Emotional intelligence*. Emotional quotient inventory. Toronto.
- Bar-On, R. (2010). Emotional intelligence: an integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*, 40(1), 54-62.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York.
- Mayer, J. D. & Salovey, P. (1993). The Intelligence of emotional Intellegence. *Intelligence*, 17, 433-442.
- Saarni, C., Mumme, D. L. & Campos, J. J. (1998). Emotional development: Action, communication, and understanding. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (5 th ed., pp. 237–309). New York : Wiley.
- Stough, C., Saklofskel, D. H., Parker, J. D. A. (2009). *Assessing Emotional Intelligence Theory, Research, and Applications*. Springer Science. Business Media, LLC.
- Furnham, A. (2014). Explaining the popularity of emotional intelligence. In K. Murphy (Ed.), *A critique of emotional intelligence what are the problems and how can they be fixed* (pp. 141–160). Pennsylvania State University, United States.

Шульга Тетяна Вікторівна

асистент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна 84116, Тел.: +380958519359

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0001-7008-4615>

e-mail: solntce.tv25@gmail.com

Shulha Tetiana

Assistant of Preschool Education and Social Work Department, Donbas State Pedagogical University H. Batiuk Str., 19, Sloviansk, Donetsk region, Ukraina 84116, Tel.:+380958519359

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0001-7008-4615>

e-mail: solntce.tv25@gmail.com